

Samerna är inte

Bild tagen vid ett annat tillfälle. Foto: Silvia Badulescu

Den 13-14 november 2008 arrangerades mänskliga rättighetsdagarna i Luleå. Det var första gången det gick av stapeln norr om Stockholm och succén uteblev inte – nästan 4 000 besökare tog del av föredrag, filmvisningar och musikunderhållning. Årets tema var urfolk.

Arrangörerna hade underskattat intresset för seminariet med rubriken "Kvinnokonventionen kontra rennäringslagen". Lokalen var inte större än ett klassrum och när dörren stängdes var korridoren utanför fylld med lika många som lyckats få plats i rummet. Malin Brännström, förbundsjurist vid Svenska Samernas Riksförbund, var förutseende nog att ana att alla i publiken inte hade kunskap om rennäringslagen. Lagen är från 1971 och reglerar renskötsel och

markanvändning. Hon är inte helt nöjd eftersom det likställer samiska frågor med renskötsel, men då tiden är begränsad får diskussionen om det sparas till ett senare tillfälle.

Lagen gäller även samebyarnas roll. En sameby är organisationsformen för renskötsel och även ett geografiskt område. En sameby är uppbyggd av medlemmar, bystämma och styrelse. För att få tillgång till den mark som renarna ska beta på måste man vara medlem i en sameby. Det finns olika former av medlemmar:

- Same som deltar i renskötseln.
- Same som tidigare deltagit i renskötseln och inte skaffat sig ett nytt yrke efteråt.
- Make/maka och hemmavarande barn till de två ovanstående (oftast kvinnor).

ennorlandsfråga

En renskötande medlem är den som själv eller genom sitt husfolk driver renskötsel. Det är oftast kvinnan som räknas in under husfolk och det är chockerande att det ordet används i lagstiftning, tycker Malin Brännström. Kvinnor kan inte ha sina egna renar då husfolkets renar räknas som den renskötande medlemmens. De har oftast inte samma möjlighet att påverka i samebyn då deras status som husfolk inte tillåter det

Omodern lagstiftning

Kvinnans rösträtt inom samebyn är begränsad då den renskötande medlemmen i familjen är den som har mest makt. Kvinnor undviker skilsmässa för att inte förlora den ställning de ändå lyckas uppnå, berättar Malin Brännström. Liselott Hagberg, riksdagsledamot för folkpartiet, är också kritisk till lagen och ordvalet. Hon tycker att det är omodernt att vi har en lagstiftning om husfolk. Carina Hägg, samordnare för Europarådets kampanj mot mäns våld mot kvinnor, instämmer:

”Jag tycker att det är skämmigt för Sverige att det finns en lagstiftning om husfolk och det är nog få som vet om det. Det hade inte gått att skapa en sådan könsdiskriminerande lagstiftning idag.” I denna lagstiftning är det inte bara kvinnors rättigheter som åsidosätts utan även alla samers rättigheter då en samebys enda ekonomiska verksamhet får vara renskötsel. Malin Brännström säger att samebyarna inte kan utvecklas under näringsförbudet. Kvinnorna får ingen chans att delta och tvingas söka arbete utanför samebyn. Hon menar vidare att lagens struktur behöver ändras och att stärka samernas ställning skulle förbättra samiska kvinnors situation.

Tjejer tar för sig mer

Lars Miguel Utsi, ordförande för den samiska riksdomsorganisationen Sáminuorra, ser positiva förändringar i det samiska samhället:

” Tjejer tar för sig mer och vill ta del av renskötseln. Diskussionen män emellan visar på en ökad medvet-

tenhet om problemet. Det är dock något som måste ändras fort så det inte ärvs av nästa generation.”

Även Lars Miguel Utsi tar upp problematiken med att renskötsel är den ekonomiska näring som får förekomma. Han menar att alla inte kan börja med renskötsel på grund av platsbrist. Det utesluter slöjdare och andra som skulle vilja ha en plats i en sameby och utöva ett annat yrke.

Malin Brännström är även kritisk till att det inom det samiska samhället inte finns någon diskussion om jämställdhet då fokus hela tiden riktas mot att samerna som grupp är utsatt för diskriminering, men Lars Miguel Utsi håller inte med: ”Jag kan inte identifiera mig med att vi inte diskuterar den här frågan. Det är ett aktuellt ämne i och med lagstiftningens utformning och vi diskuterar det hemma och ungdomar sinsemellan. Jag tror att samhället är öppet för förändring.”

Lars Miguel Utsi anser att hela det samiska samhället kan lyftas genom att kvinnofrågan tas upp. Han tycker att det är felaktigt att lägga bördan på det samiska samhället. Det är inte samebyarna som är diskriminerande utan det är lagstiftningen och staten som är de ansvariga.

Carina Hägg instämmer och berättar att historiska dokument tyder på att kvinnans ställning var starkare innan lagstiftningen kom. Hon förklarar att det inte är känsligt att tala om det här, som en del tycker, för det är inte ett problem med samerna utan det är ett problem med lagstiftningen. Samiska kvinnor ska inte behöva vänta på förändring utan deras sak ska flyttas upp på agendan.

Lars Miguel Utsi hoppas att det samiska ungdomsförbundet, Sáminuorra, kan göra skillnad. De jobbar med enskilda projekt och söker finansiering för att hjälpa unga tjejer inom rennärigen, exempelvis med kurser om slaktskötsel. Lars Miguel Utsi hoppas på att förändring kommer uppifrån, inte bara nedifrån, och att det blir ett fortsatt konstruktivt arbete på statlig nivå. Många tjejer är anslutna till Sáminuorra, de engagerar fler.

Samer i svensk politik

Liselott Hagberg sitter i en grupp som håller på att arbeta fram en samepolitisk proposition för att ändra lagstiftningen. Hennes förhoppning är att propositionen ska vara klar till våren 2010.

Stora delar av Sverige är inte medvetna om, eller inte intresserade av, samernas rättigheter. Liselott Hagberg upplever att det har gjorts till en norrlandsfråga trots att regleringarna i lagstiftningen infördes när resten av Sverige började intressera sig för resurserna i norr. Hon betonar att "samefrågan är en fråga för Sverige som nation, och samerna är vårt urfolk." Smålänningen Carina Hägg vill också se att alla i Sverige, från söder till norr, engagerar sig i samers rättigheter. Hon kommer från Jönköping och det är inte många i hennes valkrets som tar upp den här frågan, påpekar hon. Men det är en fråga om jämställdhet för alla, och det handlar om mänskliga rättigheter, inte bara i norr utan i hela Sverige.

Malin Brännström tycker att det är synd att samefrågan likställs med markfrågan. Hon upplever att det gör att allting annat stannar upp, och hon är frustrerad över att lagstiftningen gör diskriminering mot kvinnor okej. Det borde läggas en proposition nu istället för att vänta på det stora paketet. Få politiker är så insatta som Liselott och Carina, berömmar Malin Brännström, och menar att intresset för samerna på politisk nivå ofta är svagt. Hon berättar att hon har lyssnat på debatter i riksdagen och det är många gånger "goddag yxskaf". Södra Sverige lämnar över frågan till norra Sverige för att de inte har kunskap.

Klimathotet

Dock är det inte bara en förlegad rennärlingslag som är problematisk för Sveriges urfolk utan även global fråga som har attraherat stort intresse. Klimathotet har varit på var och varannan löpsedel den senaste tiden och medvetenheten ökar allt mer om människors negativa effekt på miljön. Magne Ove Varsi från urfolkscentret Gáldu i Norge och Öje Danell, professor vid Sveriges Lantbruksuniversitet, diskuterade på ett annat seminarie hur klimatförändringarna påverkar urfolk i Arktis och deras möjligheter att fortsätta med traditionella näringar som renskötsel, fiske och jakt. Det ser inte ljusst ut för inuiternas byar och land som rasar ner i havet vilket försämrar deras förutsättningar för att jaga säl och fiska. Öje Danell vill dock tona ner hotet mot samiska näringar som renskötsel. I och med att temperaturerna stiger blir vintrarna kortare och renarna får beta på barmark en längre tid. De får mer näring och med bättre betningsförhållande kan man ha fler renar. Djuren kan äta mer och det blir högre slaktvikter.

Dock ska de negativa effekterna inte ignoreras. Vintrarna har ändrat sig och töväder är vanligare än tidigare. Snön smälter och sedan fryser det på vilket gör att laven som renarna betar bäddas in i isen och renarna kommer inte åt den och sväl-

ter. Öje Danell berättar att historiskt sett har renarna svultit ihjäl men idag finns det utfodring att ge. Detta är dock dyrt och inte en långsiktig lösning. Magne Ove Varsi betonar att det kan vara de sekundära effekterna som slår hårt mot urfolk i Arktis. Arktis är en resursreserv för resten av världen. När isen smälter vill internationella företag komma åt den olja och naturgas som funnits under isen vilket gör att urfolkens näringar trycks undan.

Effekterna på näringar är svårt att säga något om enligt Magne Ove Varsi, eftersom ändringarna sker kanske fortare än vad forskarna hinner med. Rennäringen är unik. Djuren är väldigt anpassningsbara och klarar av extrema åtgärder – kyla och värme.

Rennäringen verkar redan idag under svåra förhållanden. Öje Danell beskriver att den bedrivs i ett modernt samhälle. Skogsbruket kom på 1960-talet till norra Sverige och har sedan dess avverkat mycket skog vilket förstör lavbeten och skapar snöförändringar. Vattenkraften har byggts ut och är ett bestående intrång som försämrar tillgången till vatten. Det blir fler vägar och nybyggnader och vindkraftverk byggs i snabb takt. Turism och friluftsliv stör renarna. Det är problem med rättigheterna till markanvändningen. Renarna betar på mark där folk inte är vana att se dem. Det skapar konflikter trots att renarna har rätt till det men det har glömts bort. I grunden handlar det om att lösa frågan om rättigheter. Öje Danell varnar även för att det stora antalet rovdjur och att det finns för få honkalvar kan leda till en kollaps för rennäringen. Många som har renar går i konkurs och slaktar sina renar för att få pengar. Det finns mycket rovdjur och kostnaden för utfodring är hög vilket leder till att folk överger renskötsel för de kan inte överleva på det. Det handlar om urfolks rättigheter, fyller Magne Ove Varsi på. Vindkraftverk är en konsekvens av miljöpolitiken som göra stora ingrepp i renars betesmark. Det har byggts vattenkraftverk i de stora älvarna i norr. Sverige tjänar på att utvinna resurser i områden som bebos av samer. Han är kritisk till statens agerande när det gäller att skydda de landområden där det bor urfolk, som har lite att säga till om när oljebolag kommer för att utvinna resurser ur Arktis. Sverige har inte ratificerat ILO-konvention 169. Konventionen som gör länder skyldiga att skydda urfolks mark, institutioner, kultur, egendom och miljö, och skulle ge samerna självbestämmande.

Sverige borde ratificera den och erkänna rättigheterna för samerna som folk, inte bara urfolk i Sverige.

Evelina Franzén